

Концептуальні аспекти моделювання механізму територіального планування економіки регіону в умовах територіальної інтеграції

Деркач Т.В.

кандидат географічних наук, доцент

У статті досліджуються питання формування наукових засад стратегічного планування територіального розвитку економіки регіонів в умовах територіальної інтеграції. Обґрунтовано теоретичні засади розвитку регіональних господарських комплексів на засадах інтеграційної взаємодії. Розроблено принципову схему вироблення пропозицій по розміщенню секторів економіки в регіоні.

Ключові слова: регіональна економіка, регіональний менеджмент, стратегія, територіальне планування, інтеграційна взаємодія, територіальна трансформація господарства.

Деркач Т.В. КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ МОДЕЛИРОВАНИЯ МЕХАНИЗМА ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ РЕГИОНА В УСЛОВИЯХ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ИНТЕГРАЦИИ

В статье исследуются вопросы формирования научных основ стратегического планирования территориального развития экономики регионов в условиях территориальной интеграции. Обоснованы теоретические основы развития региональных хозяйственных комплексов на основе интеграционного взаимодействия. Разработана принципиальная схема выработки предложений по размещению секторов экономики в регионе.

Ключевые слова: региональная экономика, региональный менеджмент, стратегия, территориальное планирование, интеграционное взаимодействие, территориальная трансформация хозяйства.

Derkach T.V. CONCEPTUAL ASPECTS OF MODELLING OF THE MECHANISM OF THE REGIONAL ECONOMY'S REGIONAL PLANNING UNDER TERRITORIAL INTEGRATION

The article deals with the formation of scientific principles of strategic planning of territorial development of regional economies in terms of territorial integration. Theoretical foundations of regional economic complexes on the basis of integration interaction. Developed schematic diagram develop proposals on placing economic sectors in the region.

Keywords: regional economy, regional management, strategy, territorial planning, integration interaction, transformation of the territorial economy.

Постановка проблеми. Концептуальні аспекти моделювання механізму територіального планування економіки регіону мають своєю основою територіальну самоорганізацію населення й державну організацію території.

Історичний досвід і дослідження в цій сфері показують, що держава без країни неможлива. Однак, і країна (у соціально-територіальному розумінні терміна) без держави – явище також неспроможне. Країна формується під впливом двох взаємозалежних, але часом і взаємовиключних явищ: територіальної самоорганізації населення й державної організації території. Результатом їх взаємодії і є країна як територія, що знаходиться під юрисдикцією держави.

Вважаємо, що ця теза є базисним для моделювання механізму територіального планування економіки регіону. Вона визначає ключові аспекти моделювання механізму територіального планування економіки регіону, серед яких варто виділити наступні.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз робіт з питань регіонального розвитку [1-3] показує, що перспективним напрямком регіонального розвитку виступає міжрегіональна інтеграція. Важливішими позитивними ознаками формування великих територіально-господарських комплексів є:

- інтегрованість зв'язків між фірмами, підприємствами різних регіонів і галузей, а також науковими організаціями й органами влади;
- консолідація соціально-економічних інтересів при їх взаємодії на основі ефективного перерозподілу ресурсів на ринкових умовах;
- здатність перенастроювання стратегічного управління учасників цих форм при зміні факторів й умов зовнішнього середовища для реалізації переваг міжрегіональної економічної інтеграції, переходу до інноваційного типу розвитку економіки;
- економічна стабільність внутрішніх і зовнішніх зв'язків у довгостроковій перспективі;

- комерціалізація результатів НДДКР за допомогою практичного їх впровадження у виробничу діяльність різних господарських систем у рамках регіональних економік для підвищення ефективності освоєння базисних інновацій.

За таких умов необхідне переосмислення наукових засад стратегічного планування територіального розвитку економіки регіонів в умовах територіальної інтеграції.

Формулювання завдання дослідження.

Метою цієї статті є формування наукових засад стратегічного планування територіального розвитку економіки регіонів в умовах територіальної інтеграції.

Виклад основного матеріалу. Сучасне велике об'єднання територій країни – це регіон й, насамперед, великий суб'єкт власності (міжрегіональної й міжкомунальної) і економічної діяльності. Розміщення штаб-квартир і філій корпорації, їх механізми ціноутворення, розподілу робочих місць і замовлень, трансфертів доходів, сплати податків впливають на економічне становище регіонів. Не менше, ніж сучасні корпорації, регіони мають значний ресурсний потенціал для саморозвитку. Подальше розширення економічної самостійності регіонів (шляхом передачі економічних прав від центру) - один з головних напрямків ринкових реформ.

Регіон являє собою територіальний простір, у якому об'єктивно повинні збігатися чотири точки інтеграції: регіон-адміністрація, регіон-корпорація, регіон-ринок, регіон-соціум. Сукупність зазначених інтеграційних систем представляє просторову організацію населення в єдності й цілісності відтворювального процесу зі своєю економічною базою, регіональними й міжрегіональними потребами й інтересами.

На основі аналізу традиційних вітчизняних теорій розвитку суспільного поділу праці [4, 5], які розділяли його на територіальну й галузеву форми, і створеної надалі теорії регіонального планування і її складової частини – теорії ТВК, можна побачити, що важливим елементом теорії регіонального розвитку є принцип «відкритості» регіональних систем, розвиток якого в першу чергу відбувався в сфері теоретичних і практичних розробок міжгалузевих і міжрегіональних балансів. Опис розвитку визначень і понять «регіону» показує його як елемент відтворювальної системи, що характеризується наявністю відтворювального процесу й визначає суспільний відтворювальний процес у цілому. Однак практична

реалізація подібної концепції натрапляла на істотні труднощі, які об'єктивно впливали з сутності централізованої планової економіки.

Аналіз теоретичних досліджень і практики функціонування регіональної економіки дозволяє зробити висновок про етапізацію в еволюції регіональних систем, в основі якої лежить розвиток територіального поділу праці.

Планування розвитку територій у рамках всіх суспільних формацій, що мали місце, займає особливе місце, у першу чергу, при регулюванні господарської діяльності.

Планування розвитку територій у радянській економіці здійснювалося на підставі генеральної схеми розміщення продуктивних сил і генеральної схеми розселення, які були основою подальшого планування й територіального проектування, у тому числі розроблялися комплексні районні планування. Розроблювальні документи містили в собі: комплексну оцінку й функціональне зонування території, аналіз площадок для промислового, цивільного й рекреаційного будівництва; уточнення й подальшу деталізацію питань розвитку господарства, розміщення промислових, сільськогосподарських і транспортних об'єктів на конкретних площадках; пропозиції по формуванню систем розселення, охорони здоров'я й освіти; виявлення мережі перспективних сільськогосподарських місць; розробку питань розвитку транспорту, водопостачання, енергопостачання й т.д.

Здійснення демократичних і ринкових реформ в Україні накладає істотні умови в плануванні розвитку територій. Механізм територіального планування знайшов своє застосування в Законі України «Про регулювання містобудівної діяльності», Законі України «Про Генеральну схему планування території України» через інститут містобудівного планування розвитку територій. Містобудівне планування розвитку територій реалізовується за допомогою розробки й затвердження Генеральної схеми планування території України, консолідованих схем містобудівного планування (державний рівень), територіальних комплексних схем містобудівного планування розвитку територій регіонів і частин регіонів (регіональний рівень), територіальних комплексних схем містобудівного планування розвитку територій районів, генеральних планів міських і сільських поселень, проектів меж міських і сільських поселень, меж інших місцевих утворень (місцевий рівень).

Інструментом державного регулювання планування територій є містобудівна докумен-

тація, яка поділяється на документацію державного, регіонального та місцевого рівнів.

Схеми планування території на регіональному рівні – планувальна документація, яка розробляється у розвиток Генеральної схеми планування території України та визначає принципові вирішення розвитку, планування, забудови, використання територій адміністративно-територіальних одиниць та їх окремих частин.

Таким чином, територіальне планування – це планування розвитку територій, у тому числі для встановлення функціональних зон, зон планованого розміщення об'єктів капітального будівництва для державних або муніципальних потреб, зон з особливими умовами використання територій. Цілями територіального планування є забезпечення стійкого розвитку територій, розвиток інженерної, транспортної й соціальної інфраструктур, забезпечення врахування інтересів всіх суб'єктів містобудівних відносин, до числа яких відносяться Україна, регіони, місцеві утворення, фізичні і юридичні особи.

Стійкий розвиток територій – це забезпечення при здійсненні містобудівної діяльності безпеки й сприятливих умов життєдіяльності людини, обмеження негативного впливу господарської й іншої діяльності на навколишнє середовище й забезпечення охорони й раціонального використання природних ресурсів в інтересах сьогодення й майбутніх поколінь.

У зв'язку із цим територіальне планування спрямовано на визначення в документах територіального планування призначення територій виходячи із сукупності соціальних, економічних, екологічних й інших факторів з метою забезпечення стійкого розвитку територій, розвитку інженерної, транспортної й соціальної інфраструктур, забезпечення врахування інтересів громадян й їх об'єднань, України, регіонів, місцевих утворень.

Одним з основних принципів є забезпечення збалансованого врахування екологічних, економічних, соціальних й інших факторів. Такий баланс розглядається як основа стійкого розвитку території.

Сучасні підходи при розробці схем розвитку й розміщення продуктивних сил дають можливість відповідним чином представити територіальну організацію економіки регіону й плановані перспективи розвитку галузей й секторів в рамках даної території.

У вітчизняних дослідженнях [6, 7] відзначається, що використовуючи географічний і геополітичний фактори розвитку й розміщення про-

дуктивних сил, при посиленні факторів впливу через державну інвестиційну політику можна планувати й забезпечити позитивну динаміку в розвитку регіону, що повинне сприяти:

1) подальшому розвитку економіки з використанням сформованих галузевих центрів у регіоні;

2) інтеграції регіону у світове господарство за рахунок розвитку галузей економіки;

3) розвитку інфраструктури економіки регіону, на основі наявних природних ресурсів, розгалуженої мережі залізниць, підприємств повітряного, трубопровідного транспорту, засобів зв'язку й т.д.;

4) досягненню балансу соціальних, економічних, екологічних й інституціональних показників при модернізації діючих виробництв і створенні нових;

5) розробці й прийняттю державних і регіональних нормативних актів, що сприяють розвитку економіки регіонів.

Очевидно, що підходи, викорисовувані при розробці схем розвитку й розміщення продуктивних сил, задають теоретико-методологічну основу для територіального планування економіки регіону й дозволяють виявити:

- структурні особливості економіки регіону в сучасних умовах;

- особливості територіальної організації економіки регіону;

- організаційно-економічні передумови вдосконалювання територіального планування економіки регіону.

На підставі аналізу теоретико-методологічних підходів, практики й сучасних нормативних вимог ми визначаємо територіальне планування економіки регіону як симбіоз концепцій розвитку територій і розміщення продуктивних сил у рамках вимог чинного законодавства до територіального планування. Іншими словами, оскільки територіальне планування являє собою картографічну візуалізацію стратегії й комплексної програми розвитку регіону, територіальне планування економіки регіону є картографічним уявленням економічної політики й програми розвитку економіки регіону.

У цей час основна господарська діяльність здійснюється в регіонах. Їм дане право самостійно вирішувати економічні проблеми, встановлювати міжрегіональні зв'язки й зв'язки із закордонними країнами.

При вивченні регіональних проблем і шляхів розвитку регіонів необхідно прийняти до уваги, що українські регіони помітно відрізняються друг від друга. Дані розходження

носять територіальний, природно-географічний характер, а також включають різницю в економічному потенціалі, рівні розвитку галузей промисловості й сільського господарства.

Вивчення минулого досвіду організації територіального розподілу країни дозволяє стверджувати, що на даному етапі економічного розвитку в контексті необхідності згладжування територіальних розходжень в економічному розвитку регіонів необхідні свіжий погляд й інший підхід до територіального устрою країни з метою зниження регіональної диференціації.

Регіон - це цілісна економіко-географічна територія, що являє собою локально-спеціалізовану частину національного господарства країни, що володіє комплексним соціально-економічним розвитком зі стійким внутрішнім зв'язком між його елементами; можливістю відтворення продукції галузей спеціалізації території для вирішення загальнодержавних завдань.

У вузькому змісті нерівномірність розвитку територій можна описати як умови функціонування територій, при яких відсутній рівний доступ цих територій до обмежених ресурсів. При пошуку механізму вирівнювання регіональної соціально-економічної диференціації цілком правомірно виходити з нерівномірності розподілу ресурсів у територіальному просторі України.

Нерівномірність розвитку можна розглянути також й у територіальному аспекті. У сформованій ситуації вирішення питань згладжування нерівномірного розвитку є найважливішим стратегічним завданням на сучасному етапі. Територіальний простір й у радянську епоху не був однорідним. Україна унікальна держава по багатьом аспектам. Велика територія, високий ступінь територіальної соціально-економічної диференціації, багатонаціональність території, вигідне географічне положення, клімат породжують безліч проблем економічного характеру. Об'єктивними причинами територіальних розходжень регіонів України є природно-кліматичні, історичні, культурні фактори, а також, сформована структура господарства. Труднощі у вирішенні існуючих проблем полягають в багатокритеріальності завдань, а також у необхідності приймати рішення в умовах невизначеності й ризику. Внаслідок, названих об'єктивних причин неможливо з абсолютною точністю вгадати наслідки прийняття тих або інших рішень.

Перехід на ринкову систему господарювання й процеси, що супроводжували цей

перехід, зробили серйозний вплив, на територіальну диференціацію сприяючи все більшому розшаруванню суспільства й територій. Але при досягненні певного рівня розшарування неминуче призводить до неконтрольованого дезінтеграційного процесу. Все це актуалізує проблеми вивчення регіональних соціально-економічних систем, а також територіальних і галузевих підсистем.

Існуюче розшарування і ріст територіальних розходжень у рівнях соціально-економічного розвитку не дають можливості проблемним територіям самостійно визначати спрямованість свого розвитку й вирішувати поточні проблеми, роблять їх чутливими до змін зовнішнього середовища, знижують адаптаційні механізми й ставлять у пряму залежність від державних органів влади. Як показує аналіз процесів, що відбуваються при високому розшаруванні територій у рівнях соціально-економічного розвитку, відбувається неконтрольований відтік ресурсів з менш розвинених територій у розвинені регіони. У результаті спостерігається процес деградації перших і прискорений розвиток останніх. Неконтрольований процес розшарування може привести до повної дезінтеграції єдиного соціально-економічного простору країни й привести до колапсу всього національного господарства.

Поділ території регіону на функціональні зони заснований на виявленні розходжень території за наявністю й характером ресурсів для розвитку різноманітних видів діяльності, включаючи природні, економічні, соціальні, історико-культурні фактори, і, відповідно, вибору ареалів перспективного розвитку. У якості основних складових функціонально-планувальне зонування території включає її оцінку й виділення комплексних планувальних районів, що характеризуються різними поєднаннями факторів, а саме:

- природно-географічні умови й пов'язані з ними передумови для розвитку різних видів діяльності;

- історично сформована спеціалізація, економічна зв'язність території;

- характер розселення, соціальна сфера;

- транспортне освоєння й інженерна оснащеність території.

Ресурсна залежність є першим щаблем територіальної самоорганізації соціуму. Виникнення селітебної території можливе тільки в тому випадку, якщо на цій території є ресурси в кількості, якості й різноманітності достатній для задоволення основних жит-

тевих потреб. Тільки в цьому випадку відбувається закріплення населення на території, починається процес його територіальної самоорганізації. Слідом за цим починає формуватися емоційна прихильність до території, а сама територія здобуває статус батьківщини із закарбуванням її образу в пам'яті поколінь. Із цього моменту починається поділ території на свою й чужу, що позначається на подальшому розвитку соціально-територіальної системи. Буквальне звучання терміна «освоєння території» (зробити територію своєю) і науковий його зміст (включення ресурсів території в господарський оборот з одночасним її заселенням) збігаються, тому що своєю територією можна зробити тільки коли на ній живеш і для життя використовуєш її ресурси.

Освоєння території може бути двох типів. Перший – недержавне піонерне освоєння. Другий – державне, котре може бути як піонерним, так і вторинним. При першому типі територіальні переваги формуються в чистому виді, без впливів ззовні, тому що соціально-територіальну систему формують тільки ресурси території й уклад життя в соціумі. Державне освоєння – це в кожному разі нав'язування стереотипів і переваг зверху або ззовні. Державне освоєння неселітебних територій, незважаючи на передбачуваний піонерний характер цієї дії, так чи інакше означає імпортування ресурсних потреб, часто орієнтацію на ресурсні потреби віддалених соціумів і формування територіальних переваг уже на базі сформованих раніше симпатій або антипатій. Процес державного освоєння селітебних територій протікає складніше, тому що відбувається накладення ресурсних й, відповідно, територіальних переваг зовнішнього соціуму, що представляє державу, і соціуму, що вже освоїв цю територію.

Два процеси – територіальна самоорганізація населення й державна організація території, є взаємозалежними не тільки тому, що утворенню будь-якої держави обов'язково передують територіальна самоорганізація населення, але й тому, що надалі самоорганізація проходить під впливом держави, створеної соціально-територіальною системою. Або, у деяких випадках, на процес територіальної самоорганізації може впливати держава, створена зовсім в іншому місці. І в тому, і в іншому випадках є фактори, які регулюють конвергенцію цих двох процесів.

Ми виділяємо п'ять таких факторів.

Перший фактор – географічний. Географічні об'єкти можуть поєднувати або роз'єднувати

соціуми. Як правило, поєднують ті географічні об'єкти, які служать центральними елементами географічної системи. Тип ландшафту, у якому знаходяться соціуми, впливає на менталітет, уклад життя, ресурсні переваги, технології переробки ресурсів й, відповідно, емоційно-територіальні переваги.

Другий фактор – ресурсний. Він тісно пов'язаний з географічним, але має й самостійне значення. Ресурсна залежність багато в чому визначає територіальні емоційні переваги. Дія цього фактору може бути трьох типів.

1. Ресурсна залежність від території. Найбільш ефективно діє цей фактор при піонерному недержавному освоєнні, оскільки саме він сприяє закріпленню людських популяцій на території й формуванню емоційних переваг.

2. Ресурсна експансія ззовні як деструкуючий фактор. Один з найбільш яскравих прикладів дії цього фактору – освоєння гідроенергетичних ресурсів. При будівництві великих промислових й енергетичних об'єктів відбувається експансія ззовні ресурсних переваг, у результаті чого змінюються територіальні переваги як наслідок змін у переважних формах природокористування.

3. Ресурсна експансія ззовні як організуючий фактор. Це такий тип ресурсного фактору, що ліквідує неадекватні даному стану соціально-територіальної системи стереотипи природокористування та (або) формує такі стереотипи, які найбільшою мірою відповідають ресурсному балансу й потенціалу сформованої соціально-територіальної системи.

Найчастіше ці три типи ресурсного фактору утворюють ланцюжок взаємозалежності. Піонерне освоєння формує ресурсну залежність і територіальні переваги, потім ресурсна експансія по другому типу руйнує повністю або частково основні параметри сформованої соціально-територіальної системи. Далі, незалежно від того, припиняється дія фактору по другому типу чи ні, відбувається формування соціально-територіальної системи на новому рівні з новими територіальними перевагами. Тобто на зміну деструктивного впливу може прийти не реконструкція, а формування системи по новому типу, що може відповідати ресурсному балансу й потенціалу території, а може й не відповідати. Перший тип дії ресурсного фактору відноситься до територіальної самоорганізації, другий й третій – це або державна організація території, або її наслідки.

Третій фактор – конкуренція територій. Чим більш мозаїчні й, відповідно, різноманітні умови середовища, тим різноманітніше

на цій території соціуми, їх ментальні характеристики й територіальні переваги, а території таких переваг менше. Різноманітність середовища породжує різноманітність і ресурсів, що, у свою чергу, породжує різноманітність соціумів зі своїм набором життєво необхідних ресурсів і методами з розробки. Це формує ментальні особливості соціумів і ментальні границі соціально-територіальних систем. Таким чином, географічна й ресурсна різноманітність формує багато соціально-територіальних систем, які під впливом фактору конкуренції зменшують свої розміри.

Четвертий фактор – формальні границі. У соціально-територіальних систем можна виділити три типи границь: географічні, ментальні й формальні. Держава як соціальна система вищого ієрархічного рівня, формуючи свою територію, виходить уже з дещо інших переваг, ніж соціуми, що здійснювали свою територіальну самоорганізацію. Географічні й ментальні границі далеко не завжди збігаються з адміністративними. Ця невідповідність часто призводить до формування формально цільних територій, які не є такими з погляду природного соціально-територіального процесу.

П'ятий фактор – державні інформаційне й правове поля. Територіально-організуюча роль держави виражається не тільки в зміні ресурсних переваг шляхом експорту не власних місцевим жителям ресурсних переваг,

але й шляхом створення інформаційного поля в рамках формальних територіальних структур країни, а також у рамках формального правового поля, що діє на даній території. Інформація й правове поле формують образ своєї території, орієнтуючись на формальні границі державно-територіальної структури.

Розглянуті концептуальні аспекти, на нашу думку, цілком і повністю відносяться до питань територіального планування економіки регіону й служать достатнім обґрунтуванням необхідності розробки моделі механізму територіального планування економіки регіону, що відображає конвергенцію територіальної самоорганізації населення й державної організації території.

Методологічну основу моделі механізму територіального планування економіки становлять як загальні, так і специфічні економічні закони відтворення суспільного продукту. Істотним елементом методології моделі механізму територіального планування економіки є методи прогнозування й планування. Територіальне планування економіки регіону визначає умови росту продуктивних сил регіону, оскільки при розміщенні промисловості враховується найширше коло факторів, що обумовлюють доцільність ухвалення рішення [315]. При цьому важливо врахувати, якому із цих факторів й у якому випадку може бути віддана перевага.

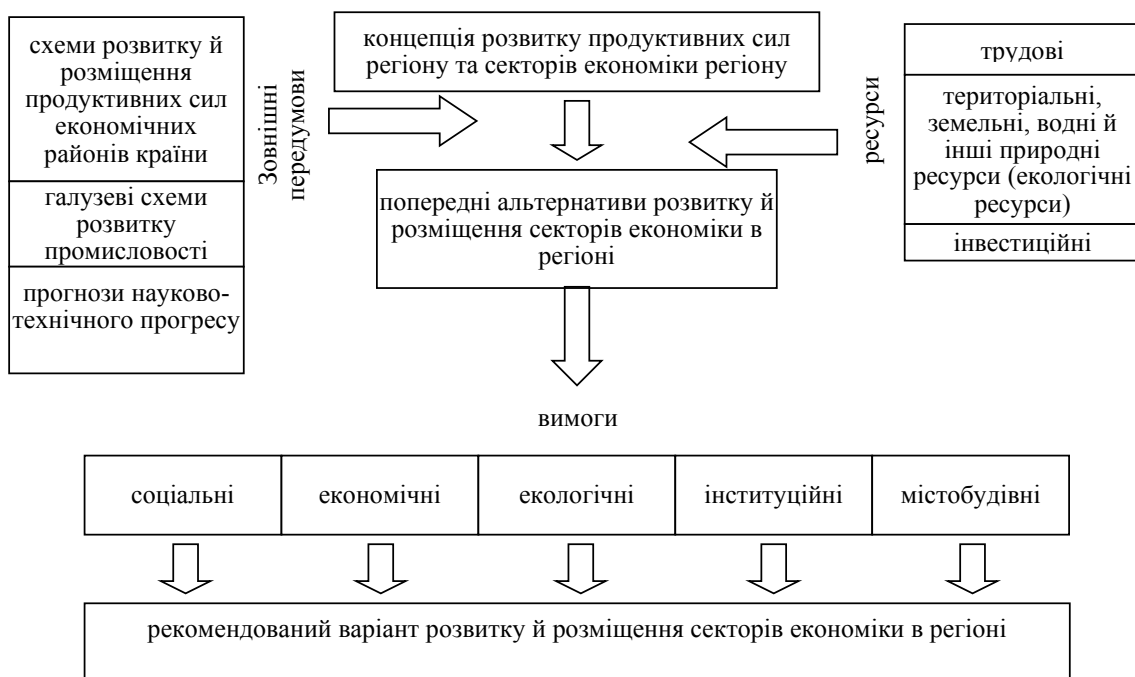

Рис. 1. Принципова схема-модель вироблення пропозицій по розміщенню секторів економіки в регіоні

З огляду на тривалість періоду прогнозування при територіальному плануванні економіки регіону (20-25 років), доцільно оцінювати вплив факторів на розміщення промисловості в майбутньому в умовах розвитку науково-технічної революції, що визначає безперервну технологічну й екологічну модернізацію виробництв, підготовку й перепідготовку кадрів, удосконалювання організаційно-економічних механізмів управління розвитком економіки регіону.

Принципова схема – модель вироблення пропозицій по розміщенню економіки в регіоні показана на рис. 1.

Зважаючи прогнозу оцінку ролі основних факторів у розміщенні продуктивних сил, можна прийти до висновку, що при технічному прогресі в промисловості, енергетиці й на транспорті такі фактори, як сировинний, енергетичний і трудовий, перестануть жорстко визначати розміщення галузей по районах країни. Проте домінуючого значення набуває фактор близькості виробництва до районів споживання готової продукції. Таким чином, виявляється важлива тенденція в розміщенні продуктивних сил - все більш зрос-

таючий вплив сформованого розселення на розміщення основних видів виробництва. Тенденції в розміщенні підприємств провідних галузей виходять із довгострокової перспективи. Реалізація цих тенденцій вимагає часу, тому в найближче десятиліття, з огляду на відому інерцію в розміщенні підприємств, доцільно мати на увазі перераховані фактори з урахуванням вирішального критерію – економії витрат суспільної праці.

Висновки. Таким чином, нами виділено особливості територіального планування промислового сектора економіки регіону, зумовлені специфікою структури та територіальної організації економіки регіону. Обґрунтовано концептуальні аспекти моделювання механізму територіального планування секторів економіки регіону. Розроблена концептуальна модель механізму територіального планування промислового сектора економіки регіону. Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення територіального планування промислового сектора економіки регіону.

Подальші дослідження слід спрямовувати на розвиток механізмів стратегічного територіального планування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Артеменко В. Організаційно-інформаційне забезпечення міського самоврядування в Україні: принципи і напрями / В. Артеменко // *Регіональна економіка*. – 1997. – №3. – С.75-83.
2. Гушта О.В. Шляхи зміцнення бюджетів органів місцевого самоврядування / О.В. Гушта // *Фінанси України*. – 2000. – №2. – С.69-73.
3. *Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку* : [за ред. акад. НАН України В.М. Геєця]. – К.: Фенікс, 2003. – 1008 с.
4. Варда Я. Острови націй: розробка стратегій локального розвитку:[пер. з пол.] / Варда Я., Клоковські В. – [2-е вид., стереотип.]. – К.: Молодь, 2005. – 311 с.
5. Долішній М.І. Про рівномірність економічного розвитку регіонів України / Долішній М.І., Побурко Я.О., Карпов В.І. // *Регіональна економіка*, 2002. – №2. – С. 7-17.
6. Барановський В. До концепції переходу України на модель сталого розвитку / Барановський В. // *Економіка України*. – 2001. – №7. – С. 78-83.
7. Волошин В.В., Концептуальні засади сталого розвитку регіонів України / Волошин В.В., Трегобчук В.М. // *Регіональна економіка*. – 2002. – № 1. – С. 7-22.
8. Іртищева І.О. Управління інституціональними змінами: сутнісно-теоретичний аспект / І.О. Іртищева, І.В. Крупица // *АгроСвіт*. – 2013. – № 22. – С. 53–56.
9. Іртищева І.О. Методичні підходи до оцінки ефективності управління інституціональними змінами / І.О. Іртищева, І.В. Крупица // *Вісник ХНАУ. Збірник наукових праць*. Вип. 5. – Харків, ХНАУ. – 2013. – С. 48–58.